

**TASA-ARVOTYÖ JA
YHDENVERTAISUUDEN
EDISTÄMINEN
PERUSOPETUKSESSA LOHJALLA**

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	3
2 Suunnitelman sisältö	3
3 Lait	4
Tasa-arvo	4
Yhdenvertaisuus	4
Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmien yhdistäminen	5
4 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman prosessi	5
SUUNNITTELE	5
SELVITÄ	8
KEHITÄ	8
ARVIOI	9
5 Esimerkki täytetystä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmasta	10
6 Tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen opetuksen muistilista	11
7 Lähteet ja materiaalia	13

1 Johdanto

Perusopetus rakentuu elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittamiselle. Se ohjaa niiden puolustamiseen ja ihmisarvon loukkaantumattomuuteen. Tasa-arvon velvoite ja laaja yhdenvertaisuudenperiaate ohjaavat perusopetuksen kehittämistä.

Voimassa olevissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen on sitouduttu monin tavoin. Opetussuunnitelman perusteissa perusopetuksen tavoitteista todetaan muun muassa, että perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta sekä edistää sukupuolten tasa-arvoa.

Tasa-arvotyö ja yhdenvertaisuuden edistäminen luo tilaa ja näkyvyyttä inhimilliselle moninaisuudelle. Sekä tasa-arvo että yhdenvertaisuus ovat perusoikeuksia ja tarkoittavat samaa asiaa: syrjimättömyyttä ja tasavertaisia mahdollisuuksia ihmisen eri ominaisuuksista huolimatta. Samanarvoisuus ei kuitenkaan tarkoita samankaltaisuutta. Yhdenvertaiset ja tasa-arvoiset mahdollisuudet eivät tarkoita erojen kieltämistä. Erilaisten taustojen ja henkilöön liittyvien ominaisuuksien ei kuitenkaan tulisi vaikuttaa siihen, kuinka tulee kohdatuksi yksilönä, mahdollisuuksiin saada koulutusta, kiinnostua oppiaineista tai kehittää itseänsä kykyjensä ja kiinnostuksen kohteidensa mukaan.

Koulu voi toiminnallaan vaikuttaa siihen, että inhimillinen moninaisuus tunnustetaan, tunnustetaan ja huomioidaan myönteisesti.

Vuonna 2014 tasa-arvolain täydennys toi koulukohtaisen tasa-arvosuunnitelman laadintavelvoitteen. Vuonna 2015 voimaan astunut yhdenvertaisuuslaki velvoittaa koulut edistämään yhdenvertaisuutta suunnitelmallisesti. Opetuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän koulun on arvioitava yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin toteutumiseksi.

Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu on jatkuva prosessi. Se ei liity henkilöstöpolitiikkaan, vaan *koulun toimintaan*.

2 Suunnitelman sisältö

Tasa-arvolain mukaan suunnitelman tulee sisältää kolme vaihetta:

1. selvityksen koulun tasa-arvotilanteesta
2. tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi sekä
3. arvion aikaisempien toimenpiteiden toteutumisesta sekä tuloksista

Yhdenvertaisuuslaki velvoittaa

1. arvioimaan miten toiminta vaikuttaa eri ihmisryhmiin
2. arvioimaan miten yhdenvertaisuus toteutuu koulun toiminnassa ja ryhtymään toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Näiden vaiheiden lisäksi on hyvä suunnitella prosessi, vaikka lait eivät siihen velvoitakaan.

3 Lait

Tasa-arvo

Tasa-arvolain tarkoitus on sukupuolten tasa-arvon parantaminen ja sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän estäminen. Tasa-arvotyö kouluissa tarkoittaa sitä, että sukupuoli ei aseta lapsia tai aikuisia eriarvoiseen asemaan perusopetuksen arjessa. Tämä koskee niin tyttöjä, poikia ja muunsukupuolisia oppilaita. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, ilmeillä, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla.

Tasa-arvosuunnitelman voi tehdä 1-3 vuodeksi kerrallaan. Tällöinkin suunnitelma on hyvä tarkistaa ja päivittää vuosittain. Suunnitelma laaditaan yhteistyössä henkilöstön kanssa. Oppilaita osallistetaan ikä ja kehitys huomioiden.

Tasa-arvolaki velvoittaa koulun kiinnittämään toiminnan kehittämiseen tähtäävässä työssä erityistä huomiota

opetuksen järjestämiseen (esim. sukupuolijakoon liittyvät näkyvät tai näkymättömät rakenteet),
opintosuoritusten arviointiin (esim. yhdenvertainen ja tasapuolinen kannustus ja palaute oppilaalle siitä, mitä hän jo osaa ja mitä vielä pitää oppia saavuttaakseen asetetut tavoitteet) ja
oppimiseroihin (esim. sukupuoli, sukupuolittuneet taidot) sekä
oppilasvalintoihin (käytännössä oppilasvalintojen tasa-arvoisuus tulee pohdittavaksi kouluissa, joihin on erityinen valintamenettely kuten kieli-, musiikki- sekä liikuntapainotteiset koulut ja luokat).

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuuslain tarkoitus on turvata yhdenvertainen kohtelu ja estää syrjintä kaikenlaisilla perusteilla. Perusopetuksessa yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että huomiota kiinnitetään siihen, että ihmisten eri ominaisuudet, kuten ihonväri, uskonto tai terveydentila, eivät aseta lapsia tai aikuisia eriarvoiseen asemaan.

Yhdenvertaisuussuunnitelmalle ei ole lain määrittämää päivittämisen ja uusimisen aikataulua kuten tasa-arvosuunnitelmalle. Yhdenvertaisuussuunnitelma arvioidaan ja päivitetään tarvittaessa. Suunnitelma laaditaan yhdessä henkilöstön kanssa. Oppilailta ja huoltajilta tulee olla mahdollisuus tulla kuulluksi.

Yhdenvertaisuuslaki ei sisällä säännöksiä siitä, miten lain mukaiset edistämistoimet kohdistetaan. Lain valmistelussa tuotiin kuitenkin esille, että suunnittelussa tulisi kiinnittää huomiota

oppimateriaaleihin (esim. arvostavatko oppikirjojen kuvat ja sanat moninaisuutta ja vahvistavatko yhdenvertaisuutta),
häirintää ja kiusaamista ehkäiseviin toimiin,
opetustilanteiden tasapuolisuuteen (esim. erilaisten oppijoiden huomioiminen opetustilanteessa),
opintosuoritusten arvioimiseen (esim. kokeiden lisäksi hyviä tapoja osoittaa osaamista ovat portfolio, oppimispäiväkirja ja sanaston laatiminen) sekä
opettajien yhdenvertaisuusosaamiseen.

Kuva 1. Tasa-arvolain (oik.) ja yhdenvertaisuuslain periaatteet.

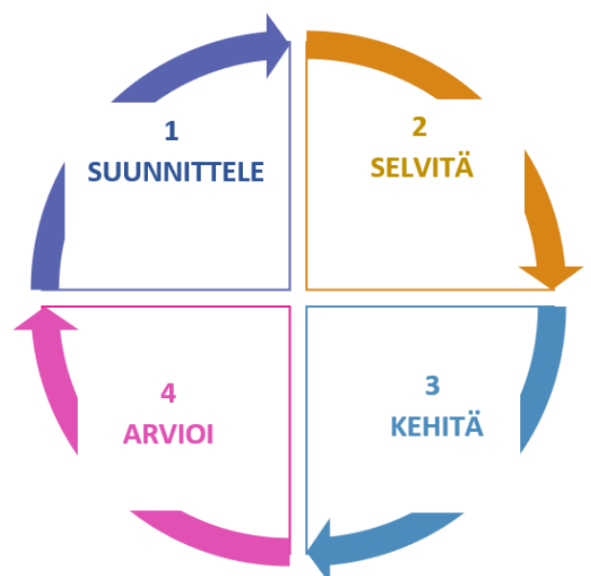
Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmien yhdistäminen

Lohjalla yhdenvertaisuussuunnitelma ja tasa-arvosuunnitelma on yhdistetty. Etuna tässä on, että epätasa-arvoisten käytäntöjen ja syrjivän kohtelun ymmärtämiseksi on usein huomioitava eri syrjintäperusteiden samanaikaisuus ja yhteisvaikutukset. Syrjintä on usein moniperustaista eli syrjintä kohdistuu useampaan ominaisuuteen tai tekijään. Yhdistetty suunnittelu voi auttaa hahmottamaan näitä tilanteita, jolloin erot ryhmien sisällä tulevat paremmin näkyviin. Yhdistettyä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaa laadittaessa tulee huolehtia, että sekä sukupuolten tasa-arvoa että yhdenvertaisuutta koskevat toimenpiteet ja tavoitteet on riittävästi huomioitu suunnitelmassa.

4 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman prosessi

SUUNNITTELE

Koulukohtainen, toiminnallinen suunnitelma tehdään henkilöstön ja oppilaiden yhteistyönä. Mitä nuoremista lapsista on kyse, sitä tärkeämpää on harkita, miten heidät on tarkoituksenmukaisesti ottaa mukaan tehtävään yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöhön. Tasa-arvotyön onnistumisen ja yhdenvertaisuuden edistämisen kannalta on tärkeää, että työ perustuu koulun ja sen oppilaiden

tarpeisiin. Suunnitelma tulee kirjata ainakin koulun lukuvuosisuunnitelmaan Wilmaan.

Suunnitelma on toiminnallinen. Se tarkoittaa sitä, että tarkastellaan ja kehitetään nimenomaan yksikön toimintaa ja toimintaympäristöä. Suunnitelma on **koulukohtainen**. Se tarkoittaa, että suunnitelma laaditaan aina koulun omien tarpeiden mukaan - muuten suunnitelma ei ole lainmukainen eikä toimi koulun toimintakulttuurin kehittämisen työkaluna. Suunnitelma on **prosessi, ei lomake, jonka voi yhdeltä istumalta saada valmiiksi**. Suunnittelu on myös koulun yhteinen prosessi. Sen keskiössä ei ole täytettävä paperi, vaan yksikön toimintakulttuurin ja asenneilmapiirin muutos.

Suunnitteluvaiheessa on hyvä tutustua keskeisiin käsitteisiin, lakeihin ja käydä vielä läpi perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) perusteita. Tieto siitä, mitä tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta käytännössä tarkoittaa, auttaa näkemää muutosta vaativia toimintatapoja arjessa. Liitteistä löytyy kysymyksiä suunnittelun ja keskustelun tueksi. Seuraavaksi kuvataan lyhyesti opetussuunnitelman perusteita ja keskeisiä käsitteitä, joiden käsittelyä voi syventää.

Perusopetus lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Sukupuolen moninaisuus on osa luonnon ja ihmisen monimuotoisuutta. Se tarkoittaa, että sukupuolen fyysinen kehitys ja sukupuolen kokeminen vaihtelee ihmisestä toiseen. Sukupuoli-identiteettejä on useita, enemmän kuin kaksi. Osa oppilaista myös tietää jo, että maailmassa ei ole vain tyttöjä ja poikia. Oppilaan vanhempi tai joku muu läheinen voi olla esimerkiksi muunsukupuolinen.

Perusopetus on sukupuolittietoista. Sukupuolittietoinen opetus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa oppijassa. Opetuksessa pyritään siihen, ettei oppilasta sosiaalisteta hänen oletettuun sukupuoleensa. Opetuksessa tulee osana sukupuolten tasa-arvoa edistävää työtä tunnistaa ja aktiivisesti purkaa sukupuolittavia rakenteita. Samalla lisätään ymmärrystä siitä, että sukupuoli on vain yksi yksilöä määrittävä tekijä ja että esimerkiksi kiinnostuksen kohteet vaihtelevat yksilöittäin. **Perusopetus edistää yhdenvertaisuutta.** Perusopetuksessa oppilaat tulevat kohdatuksi ja kohdelluiksi samanarvoisina mistään henkilöön liittyvistä tekijöistä riippumatta.

Normitietoisuus Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön lähtökohtana on koulun toimintakulttuurin tiedostaminen ja vallalla olevien normien kriittinen tarkastelu. Normitietoisuus tarkoittaa oppilaitoksessa vallalla olevien sääntöjen, ohjeiden ja tapojen arviointia, syrjivien rakenteiden tunnistamista ja pyrkimystä niiden muuttamiseen. Toimintakulttuurin vaikutusten pohdinta ja sen ei-toivottujen piirteiden tunnistaminen ja korjaaminen ovat tärkeä osa toimintakulttuurin kehittämistä.

Syrjinnän kieltö Syrjinnällä tarkoitetaan toisen ihmisen tai ihmisryhmän huonompaa kohtelua onkin henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella. Syrjinnän taustalla ovat usein eri ihmisryhmiin kohdistuvat ennakkoluulot, jotka yleistetään koskemaan kaikkia kyseiseen ryhmään kuuluvia henkilöitä. Syrjinnällä on useita muotoja. Välitön syrjintä on sitä, kun ihmistä kohdellaan jonkin hänen henkilökohtaisen ominaisuutensa takia huonommin kuin jotakuta toista samanlaisessa tilanteessa. Välillisellä syrjinnällä tarkoitetaan erilaisia neutraalina näyttäytyviä sääntöjä tai käytäntöjä, joilla toinen ihminen tai ihmisryhmä asetetaan huonompaan asemaan. Moniperustainen syrjintä on syrjintää, jonka taustalla on kaksi tai useampi syrjintäperuste. Ohje tai käsky syrjiä on syrjintää. Myös häirintä on syrjintää.

Kaikki ihmisten erilainen kohtelu ei ole syrjintää. Kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan muutoksia tai järjestelyjä, joilla pyritään varmistamaan esimerkiksi vammaisen ihmisen yhdenvertaisuus yksittäisessä tilanteessa. Positiivisella erityiskohtelulla tarkoitetaan tilanteita, joissa erilainen kohtelu

on tarkoituksenmukaista yhdenvertaisuuden edistämiseksi tai syrjinnän ehkäisemiseksi. Huono tai epäasiallinenkaan kohtelu ei välttämättä ole syrjintää. Jotta kyse olisi syrjinnästä, kohtelun täytyy johtua kielletystä syrjintäperusteesta. Esimerkiksi epäkohtelias ei ole välttämättä syrjintää, etenkin, jos se kohdistuu kaikkiin.

Häirintä Peruskouluaikana oppilaiden käsitys omasta identiteetistä ja seksuaalisuudesta kehittyy. Toimintakulttuurin tulee edistää arvoillaan ja käytänteillään oppilaita oman identiteetin rakentumisessa. Jokaisella oppilaalla ja opiskelijalla on oikeus turvalliseen kouluun ja opiskeluympäristöön. On tärkeää, että häirinnän kohteeksi joutunut tai häirintää havainnut oppilas tai opiskelija tunnistaa häirinnän, tietää kenen puoleen hän voi kääntyä ja että häirintään osataan puuttua asianmukaisesti.

Häirintä on henkilön tai ihmisryhmän ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käyttäytymistä, jolla luodaan henkilöä tai ihmisryhmää halventava tai nöyryyttävä taikka niitä kohtaan uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri. Yksittäiset erimielisyydet tai satunnainen sopimaton käytös ei ole häirintää, vaikka siitä aiheutuisi hetkellisesti pahaa mieltä. Yksittäinen tapaus voi olla häirintää, häirinnälle tyypillistä on kuitenkin sen toistuvuus.

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä. Seksuaalinen häirintä loukkaa henkilön psyykkistä tai fyysistä koskemattomuutta luomalla uhkaavan, vihamielisen, halventavan, nöyryyttävän tai ahdistavan ilmapiirin. Fyysinen seksuaalinen häirintä voi olla rikoksena rangaistavaa seksuaalista ahdistelua. Seksuaalinen häirintä voi olla esimerkiksi härskejä puheita, nimittelyä tai kaksimielisiä vitsejä, vihjailevia eleitä tai ilmeitä, vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevia huomautuksia tai kysymyksiä, pornoaineiston esille asettamista, seksuaalisesti värityneitä yhteydenottoja tai toimintaa sosiaalisessa mediassa, fyysistä koskettelua, seksuaalisväritteisiä ehdotuksia tai vaatimuksia tai seksuaalista väkivaltaa.

Sukupuoleen perustuva häirintä on henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Se ei kuitenkaan ole luonteeltaan seksuaalista. Sukupuoleen perustuva häirintä voi olla esimerkiksi halventavaa puhetta sukupuolesta, sukupuolivähemmistöön kuuluvan leimaamista epänormaaliksi, toisen ihmisen väheksyntää tai nöyryyttämistä sukupuolen perusteella tai koulukiusaamista silloin, kun se perustuu kiusatun sukupuoleen.

Häirintä voi näyttäytyä kiusaamisena, mutta sitä tulee käsitellä sukupuolittuneena ongelmana, ei sukupuolineutraalisti. Sukupuoleen perustuvan häirinnän ja seksuaalisen häirinnän taustalla on usein sukupuoli- ja heteronormatiivisia, toisinaan homo- ja transfobisia asenteita tai ennakkoluuloja. Turvallisen ja syrjimättömän toimintakulttuurin saavuttamiseksi on tärkeää, että ongelmatilanteisiin puuttumisen lisäksi tartutaan myös ilmiön pintaa syvemmällä oleviin ulottuvuuksiin, sillä häirinnän vaikutukset ulottuvat koulu yhteisössä aina yksittäistä oppilasta laajemmalle. Yhteiskunnallisten sukupuolittuneiden valtasuhteiden ymmärtäminen on keskeistä häirinnän tunnistamisessa, ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa.

Yhdenvertaisuuslain osittaismuutoksen (voimaan 1.6.2023) seurauksena koulutuksen järjestäjällä on vahvempi velvollisuus puuttua häirintään kuin aiemmin. Koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia että häirintään puututaan opetuksessa ja opetuksen järjestäjän erilaisissa tilaisuuksissa. Koulutuksen järjestäjän menettelyä pidetään syrjintänä, jos saatuaan tiedon siitä, että oppilas on joutunut häirinnän

kohteeksi ja järjestäjä laiminlyö käytettävissään olevat keinot puuttua siihen. Ei ole väliä, onko häirintään syyllistynyt toinen oppilas, huoltaja tai muu joku kouluyhteisössä.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu on oleellinen osa häirinnän ennaltaehkäisyä koulussa. Kouluissa tulee myös rohkaista oppilaita ilmoittamaan havaitsemastaan tai kohtamastaan seksuaalisesta häirinnästä henkilöstöön kuuluvalle. Henkilöstön keskuudesta voidaan myös nimetä henkilö, jolle oppilaita ohjeistetaan ilmoittamaan kiusaamiseen, syrjintään, häirintään tai väkivaltaan liittyvät, koetut tai havaitut, tilanteet.

Ilmiön yhteinen käsitteleminen ja pohtiminen etukäteen auttaa oppilaita tunnistamaan häirintätilanteet ja toimimaan myös ahdistaviksi tai vaikeiksi kokemissaan tilanteissa. Jos käytössä on nimettömiä häirinnän ilmoituksen kanavia, on oppilaiden kanssa hyvä käydä keskustelua siitä, millä tavoin nimetön ilmoitus jättää koululle rajalliset mahdollisuudet asian selvittämiseksi. Seksuaalisen häirinnän selvittämisen kannalta nimetön ilmoitus ei ole hyvä lähtökohta. Tilanteeseen puuttuminen tehokkaasti edellyttää asian selvittämistä osapuolten kesken, mitä nimetön ilmoitus ei mahdollista.

SELVITÄ

Koulun tasa-arvotilannetta on hyvä selvittää monella tavalla. Selvittämiseksi ei ole yhtä tapaa. Tärkeintä on saada esiin oppilaiden ja henkilöstön näkemyksiä ja kokemuksia siitä, miten tasa-arvo toteutuu omassa koulussa.

Opetustilanteessa hyviä menetelmiä ovat keskustelut, kyselyt ja kirjoitelmat, arkitilanteiden videointi, draama, pelit, valokuvaus sekä sarjakuvien piirtäminen. Oppilaiden osalta yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteesta voidaan saada tietoa omaa koulua koskevista selvityksistä, tilastoista ja seurannoista, mikäli tiedot on koottu ja eritelty sukupuolen mukaan. Lohjan perusopetuksen yksiköillä on käytössä kyselyt, joilla on mahdollista kerätä tietoa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteesta sekä häirinnästä.

Selvitystä tehdessä on hyvä kunnioittaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien yksityisyyttä ja pitää mielessä, että tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen selvitys ei tarkoita sitä, että ryhdyttäisiin selvittämään ihmisten sukupuoli-identiteettejä, seksuaalista suuntausta tai sukupuolen ilmaisua.

Tasa-arvo kasvatuksessa -sivustolla on erinomainen selvitysmenetelmien materiaalipankki. *Koulu vailla vertaa ja Tasa-arvo on taitolaji* -oppaat antavat käytännönläheisiä työkaluja selvityksen tekemiseen.

KEHITÄ

Kehittämiskohteet ja konkreettiset toimenpiteet yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi perustuvat koulussa laadittuun selvitykseen ja ne valitaan aina koulun omien tarpeiden mukaan - muuten suunnitelma ei ole lainmukainen eikä toimi koulun toimintakulttuurin kehittämisen työkaluna. Lait vaativat nimenomaan *toimenpiteitä* tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

On parempi keskittyä muutama asiaan ja muutaman epäkohdan poistamiseen kuin yrittää ratkaista liian monta ongelmaa samanaikaisesti. Tärkeää on myös välttää arvoja tai korulauseita ja valita mahdollisimman konkreettisia asioita toimenpiteiksi. Toimenpiteet voivat kohdistua mihin tahansa selvityksessä esille nousseeseen kysymykseen kuten esimerkiksi aikuisten tai/ ja lasten toimintatapoihin, vuorovaikutukseen, tiloihin, pedagogiikkaan, opetuksen sisältöön, oppimateriaaleihin, opintojen ohjaukseen tai lasten ja/tai aikuisten osaamiseen. Toimenpiteiden valinnassa on kuitenkin hyvä huomioida, että ne ovat helposti toteutettavia. Koska tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma on yhdistetty, täytyy molempia näkökulmia muistaa kuljettaa mukana.

Suunnitelman toimeenpano on helpointa silloin, kun toimenpiteistä on sovittu yhdessä ja suunnitelmaan on kirjattu vastuuhenkilöt ja aikataulut. Näin varmistetaan, että hyvät ajatukset saadaan muuttumaan pedagogiseksi arjeksi. Sovittujen toimenpiteiden tehokas toimeenpano vaatii koko koulu yhteisön sitoutumista ja johdon varauksettoman tuen.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö saattaa herättää myös vastustusta. Osa henkilöstöstä saattaa kokea tasa-arvoa edistävät toimet turhina tai ajatella, että ne ovat kritiikkiä heidän toimintaansa kohtaan. Etenkin näissä tilanteissa on tärkeää, että johto osoittaa selvän tukensa vastuuhenkilöille sekä suunnitelluille kehittämistoimille, ja on valmis käymään keskustelua yhdenvertaisuus ja tasa-arvotyön tavoitteista ja keinoista. Vaikka kaikki eivät olisikaan edelläkävijöitä ja innokkaita kokeilijoita, on tärkeää varmistaa, että kehittämistyötä ei vähätellä tai sabotoida.

Suunnitelmaan sitoutuminen ja siitä tiedottaminen. Rehtorin tehtävänä on varmistaa, että hyväksytystä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmasta sekä koulun tasa-arvotyön ja yhdenvertaisuuden edistämisen hyvistä käytännöistä tiedotetaan koulun henkilöstölle, oppilaille ja heidän huoltajilleen.

Suunnitelman kirjaaminen. Suunnitelmalla ei ole laissa määriteltyä määrämuotoa. Lohjalla yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma kirjataan Wilmaan osaksi lukuvuosisuunnitelmaa. Tämän lisäksi koulut voivat tehdä suunnitelmasta esimerkiksi posterin, digitarinan, julistenäyttelyn, lyhytelokuvan, sarjakuvan tai kuvakirjan.

Suunnitelmaan kirjataan selvitykset, tavoitteet, kehittämistoimenpiteet, sovittujen toimenpiteiden aikataulut ja vastuuhenkilöt sekä arvioinnin aikatauluja tulokset. Koulukohtaisen suunnitelman arvioinnissa voidaan käyttää samoja menetelmiä kuin selvityksen tekemisessä.

Pääasia on, että suunnitelma on konkreettinen, ymmärrettävä ja että sen esitystapa kannustaa oppilaita, koulun henkilökuntaa ja huoltajia omaksuma suunnitelman tavoitteet. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvosuunnitelman laatimisen ei ole tulisi olla itsetarkoituksellista, vaan sen onnistumista mitataan siinä, miten se tukee ja ohjaa koulua tasa-arvotyöhön ja edistää yhdenvertaisuutta sekä aikaansaa tarvittavia muutoksia.

ARVIOI

Viimeinen lain määrittämä suunnitelman vaihe on toimenpiteiden ja niiden vaikutusten arviointi. Kun valitut toimenpiteet ovat olleet konkreettisia, on niitä helppoa arvioida. Jos toteutuksessa on ollut ongelmia, tulee arvioida, mistä tämä johtuu ja mitä pitää korjata. Yksikkökohtaisen tasa-arvo- ja

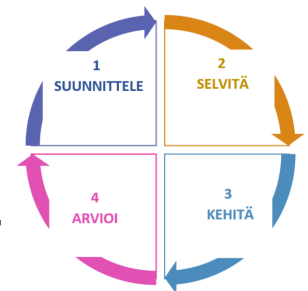
yhdenvertaisuussuunnitelman arviointi on luontevinta tehdä sen päivityksen yhteydessä vuosittain. Arviointi voi samalla toimia pohjana uusien toimenpiteiden valmistelulle.

Tasa-arvolaki ohjaa tarkastamaan suunnitelman vuosittain. Yhdenvertaisuuslaissa ei säädetä yhdenvertaisuussuunnitelman päivittämisen tai uusimisen määräajoista vaan riittää, että suunnitelman toteutumista arvioidaan tarvittaessa. Tasa-arvosuunnitelman arvioinnin yhteydessä on kuitenkin hyvä arvioida myös yhdenvertaisuuden edistämistoimien toteutumista, koska Lohjalla suunnitelmat on yhdistetty. On kuitenkin mahdollista laatia suunnitelma kahdeksi tai kolmeksi vuodeksi. Tällöinkin toimenpiteiden toteutumista kannattaa seurata vuosittain.

Arvioinnissa voi käyttää apuna myös selvitysvaiheessa tutuksi tulleita menetelmiä kuten oppilaita osallistavia menetelmiä. Arviointiin voi osallistaa myös huoltajia. Jos esimerkiksi selvitysvaiheessa kyselyissä nousi esiin epätasa-arvoisia käytänteitä, joita pyrittiin vaikuttamaan toimenpiteillä, voi oppilailta nyt saada arvokasta tietoa siitä, ovatko he havainneet muutosta toimintatavoissa.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö on prosessi. Arvioinnista prosessi jatkuu taas (tarvittaessa suunnittelun kautta) selvittämiseen ja kehittämiseen. Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu on erilaisten menetelmien testausta, yhteistä pohdintaa, uudelleen yrittämistä ja oivalluksista iloitsemista. Oppilaiden kanssa käytyjen keskustelujen lisäksi on tärkeää pitää yllä avointa keskustelua, pohdintaa ja ihmettelyä myös koulun aikuisten kesken.

5 Esimerkki täytetystä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmasta

1. Milloin suunnittelu aloitettiin? Millaista suunnittelua tehtiin? Milloin selvitys tehtiin? Mitä asioita selvityksessä tuli esiin?

Suunnittelu aloitettiin elokuussa vesopäivien aikana. Suunnitteluun sisältyi keskeisiin lakeihin ja käsitteisiin tutustuminen pienryhmissä ja yhteistä keskustelua heränneistä teemoista. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoselvitys tehtiin syyskuussa. 1.-3. luokkien kanssa kartoitettiin koulun fyysiset tilat kävellen ja piirtäen. Selvityksen aikana keskusteltiin kuka leikkii tietyillä alueilla, pohdittiin miksi joku ei leiki alueella ja mitä voisi muuttaa, jotta alue olisi kaikkien käytössä. 4.-6. luokkalaisten kanssa tehtiin myös fyysisten tilojen kartoitus piirtäen. Tämän lisäksi 4.-9. luokan oppilaille tehtiin kysely. Selvityksessä huomattiin, että 1.-3. luokkalaisten ei koe "Linnunrata" -oleskelutilaa itselleen turvallisesti tai omakseen, koska "se on isojen aluetta". Kyselyssä tuli esiin, että oppilaat eivät uskalla pukeutua ilmaista sukupuoltaan kuten haluaisivat, vaan valitsevat vaatteita, jotka eivät kerää kielteistä kommentointia.

Kehitettävä teema	Suunnitelman tavoite	2. Kehittämistoimenpiteet	Aikataulu, vastuhenkilö(t)	3. Arvioinnin tulokset
Turvallisuuden tunne	Vahvistetaan kummitoimintaa	Kummiluokat lisäävät yhteistoimintaa, kerran kuussa	Syys-maaliskuu Yehia ja Jenni Arvioidaan huhtikuussa	Kummiluokilla oli yhteistoimintaa kerran kuussa. Toimintaa oli molempien luokissa sekä Linnunradassa. 1.-3. luokkalaisten kanssa keväällä tehdyssä kävelyssä

				tilaa ei enää koettu turvattomanana. Ensi lukuvuonna jatketaan säännöllisiä kummitapaamisia.
Sukupuolen ilmaisu itseksi kasvamisen prosessissa	Lisätään tietoisuutta stereotyyppioista, myös sukupuoleen liittyen	Käydään läpi oppitunneilla ohjatusti millaisia rooleja, kykyjä, vaatteita ja värejä liittyy oppikirjojen / nettisivujen / mainosten jne. henkilöihin	Loka-huhtikuu Riikka ja Tuomas Arvioidaan huhtikuussa	Stereotyyppioiden käsitteleminen lisäsi tietoisuutta. Esimerkiksi oppilaat huomioivat kuinka haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien edustajia (vammasia, seksuaaliseen vähemmistöön kuuluvia) esiintyy vain niistä kertovien tekstien kanssa, ei muualla. Sukupuolen ilmaisun käsittely herätti myös vastustusta, sillä sen miellettiin uhkaavan ajatusta "että on tyttöjä ja poikia". Ensi lukuvuonna jatketaan käymällä läpi tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä käsitteitä tarkemmin. Kartoitetaan koulutuksia oppilaille ja opettajille sukupuolisensitiivisyyteen liittyen.

6 Tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen opetuksen muistilista

TASA-ARVOISEN OPETUKSEN MUISTILISTA

- Jaanko oppilaita tunnilla tai muuhun toimintaan sukupuolen perusteella?
- Valitsenko järjestäjäksi tai aputehtäviin tasapuolisesti eri sukupuolta olevia lapsia? Myös kiireisissä tilanteissa, kun apua tarvitaan nopeasti?
- Otanko työyhteisössä puheeksi, jos havaitsen oppilaiden toimintaa rajoittavia sukupuoleen liittyviä normeja ja stereotyyppioita? Miten? Entä oppilaiden kanssa?
- Miten käsittelemme sukupuolen moninaisuutta yhdessä oppilaiden kanssa?
- Näkökö sukupuolen moninaisuus esimerkiksi oppikirjoissa, omissa esimerkeissäni tai muissa oppimateriaaleissa?
- Keskustelemmeko työyhteisössä sukupuolen moninaisuudesta?

- Miten toimin tilanteessa, jossa esimerkiksi joku työkavereista kiistää sukupuolen moninaisuuden olemassaolon?
- Annanko tilaa oppilaan omalle itsemäärittelylle?
- Miten voin edistää normitietoista opetusta, jotta esimerkiksi sukupuoleen liittyvät normit eivät vaikuta haitallisesti oppilaiden oppimiseen ja kehitykseen?
- Miten tunnistan normeja perusopetuksessa, koulussani, luokassani? Miten keskustelen oppilaiden kanssa normeista? Miten normeihin voin vaikuttaa normeihin omalla toiminnallani?
- Miten toimin, jos kuulen oppilaiden jakavan leikkejä tai kiinnostuksen kohteita tyttöjen ja poikien juttuihin?
- Luokittelenko jatkuvasti lapsia tyttö- ja poikaporukoihin? Mitä haittaa siitä voi olla?
- Miten varmistan, etteivät sukupuoleen perustuvat stereotypiat vaikuta oppilaan toiminnan mahdollisuuksiin tai kiinnostuksen kohteisiin eli esimerkiksi siihen, millaisista oppiaineista oppilasta ohjataan olemaan kiinnostunut, miten hänen odotaan käyttäytyvän ja miten hänen toivotaan pukeutuvan?
- Kehunko eri sukupuolta olevia lapsia eri asioista?
- Saavatko kaikki oppilaat suoraa, henkilökohtaisella tasolla annettua myönteistä palautetta? Viettävätkö oppilaat aikaa välitunneilla sukupuolesta riippumatta?
- Muodostanko ryhmiä tai teenkö oppilaista pareja sukupuolen perusteella? Saatanko tehdä niin tiedostamattani?
- Naureskelenko hyväntahtoisesti tytön ja pojan väliselle ystävyysuhteelle?
- Huomioidaanko äitien- ja isänpäiväkorttien ja -lahjojen teossa perheiden moninaisuus ja se, ettei isille välttämättä tarvitse askarrella kravattikorttia ja äidille paperikukkasia?
- Toistuuko kuvissa stereotyyppiset sukupuoliroolit? Onko esimerkiksi palopelastaja aina mies? Vai onko kuvatuessa esimerkiksi naisia tekemässä teknistä työtä ja miehiä hoivatyössä? Näkyykö kuvissa sukupuolen moninaisuus?
- Minkälaisia kirjoja luen lapsille? Keskustelenko oppilaiden kanssa asiasta, mikäli huomaan kirjoissa sukupuolistereotyyppisiä asetelmia? Ovatko kirjoissa esim. pojat usein pääosassa ja pelastavat tyttöjä? Hoivaavatko tytöt eläimiä tai lapsia?
- Kenelle huoltajista ensisijaisesti soitan, jos lapsi sairastuu kesken päivän?
- Miten tutustumme oppilaiden kanssa erilaisiin perhemuotoihin? Huomioinko puheessani esimerkiksi sen, että kaikissa perheissä ei ole kahta eri sukupuolta olevaa vanhempaa?
- Onko meillä yhdessä rehtorin, henkilökunnan, oppilaiden ja huoltajien kanssa laaditut toiminnalliset tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat?

YHDENVERTAISEN KASVATUKSEN MUISTILISTA

- Millaiselta rasismi näyttää perusopetuksessa? Olenko havainnut rasismia omassa työssäni? Osaanko tunnistaa rasismia eri muotoja?
- Miten puutun havaitsemaani rasismiin? Miten keskustelen oppilaiden kanssa rasismista?
- Käytetäänkö koulupäivien aikana vammaisuuteen liittyviä sanoja haukkumasanoina?
- Saavatko kaikki oppilaat suoraa, henkilökohtaisella tasolla annettua myönteistä palautetta? Ketkä jäävät vähemmälle huomiolle ja miksi?

- Millaisia erilaisia syrjintätilanteita koulupäivän aikana voi tulla vastaan? Onko joihinkin syrjintätilanteisiin helpompi puuttua kuin toisiin?
- Miten toimitaan, jos oppilas jatkuvasti kommentoi ikävään sävyyn toisen oppilaan apuvälinettä?
- Mitä tehdään, jos koulun vierailija, esimerkiksi työpajan pitäjä, heittää rassistisen vitsin?
- Miten pidän huolta siitä, että jokainen oppilas tuntee kuuluvansa ryhmään? Jatkanko ryhmäyttämistä läpi vuoden? Mitä etua tästä voisi olla?
- Millä tavalla harjoittelemme oppilaiden kanssa kaveritaitoja?
- Millaisia konkreettisia kiusaamista ehkäiseviä toimenpiteitä meillä on käytössä? Onko piha turvallinen? Onko pihalla katvealueita, jonne aikuinen ei näe?
- Pääsevätkö apuvälineitä käyttävät oppilaat kaikkiin tiloihin ja leikkeihin sisällä sekä ulkona?
- Millä tavoin oppimisympäristöä voi kehittää, jotta esimerkiksi aistiärsykkeet vähenevät? Onko koulussa tiloja, joissa aistiherkkien oppilaiden on mahdollista ladata akkuja?
- Onko aistiherkkien oppilaiden mahdollista käyttää tarvittaessa esimerkiksi korvatulppia, kuulosuojaimia tai muita tarvittavia apuvälineitä?
- Onko kaikilla viestinnässä ja muussa materiaalissa esiintyvillä hahmoilla sama ihonväri? Onko kuvissa esimerkiksi apuvälineitä käyttäviä ihmisiä? Millaisia perheitä kuvista löytyy? Löytyykö kuvista monenlaisia perhemuotoja?
- Keskustelenko oppilaiden kanssa siitä, millaista kuvaa maailmasta tarinat ja opetusmateriaalit kuvaavat? Löytyykö opetusmateriaaleista esimerkiksi etnisiä vähemmistöjä kuten saamelaisia, karjalaisia ja romaneita? Ovatko vähemmistökuvaukset stereotyyppisiä?
- Millaisia perheitä kutsun maahanmuuttoperheiksi? Millaisissa tilanteissa on tarpeellista puhua erikseen maahanmuuttoperheistä tai -huoltajista eikä pelkästään perheistä ja huoltajista?
- Millaisia kommunikoinnin tapoja meillä on sellaisten huoltajien kanssa, joiden kanssa emme jaa yhteistä kieltä? Olemmeko sopineet kommunikoinnin tavat yhdessä huoltajien kanssa?
- Tutustummeko oppilaiden elämässä läsnä oleviin kieliin ja kulttuureihin siten, että perheet ja lapset saavat itse päättää, millä tavalla heidän kieltään ja kulttuuriaan käsitellään?

7 Lähteet ja materiaalia

Granskog, P., Haanpää, S., Järvinen, J., Lahtinen, M., Laitinen, K., & Turunen-Zwinger, S. (2018). Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa. *Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat, 2018, 4a.*

Itkonen, T. & Talib, M-T. 2013. Aito yhdenvertaisuus koulussa -Syrjinnänvastainen pedagogiikka. Sisäasiainministeriön julkaisu 24/2013.

Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M., & Kajander, V. (2015). Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. *Oppaat ja käsikirjat, 5.*

Laitinen, K., Haanpää, S., Francke, L., & Lahtinen, M. (2020). Kiusaamisen vastainen työ kouluissa ja oppilaitoksissa. *Oppaat ja käsikirjat, 2020, 3a.*

Mikkola, A. (2020). Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2019. *Perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvo-ja yhdenvertaisuussuunnittelu*.

Nousiainen, S. 2020. Sukupuoleen katsomatta. Kuinka kohdata moninaisuus. Atena Kustannus Oy.

Pirola, E. & Pietarinen, K. (toim.) & Jalonen, R. & Niittymäki, H. & Laaja, J. (2016). Koulu vailla vertaa! Opas yhdenvertaisuussuunnitteluun. Helsinki: Rauhankasvatusinstituutti ry.